

ІСТОРИЯ СКЛА ПІД МІКРОСКОПОМ: З ЯКИХ РАКУРСІВ ВАРТО ДОСЛІДЖУВАТИ ГУТНИЦТВО

Ю. М. Курдина

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет “Львівська політехніка”

© Курдина Ю. М., 2016

Проаналізовано основні підходи, принципи та методи, використання яких дає змогу цілісно та всебічно досліджувати історію скла. На прикладі гутництва кінця XV – I половини XIX ст. продемонстровано необхідність використання системного, проблемно-хронологічного та, особливо, міждисциплінарного підходів для забезпечення максимуму детального дослідження цього господарського заняття.

Ключові слова: гутництво, методи дослідження, міждисциплінарний підхід, археологія, скло.

The history of glass is multifaceted and full of mysteries. It is impossible, however, to study glass-making in all its complexity of manifestations by using only historical methods. By the example of Hutta production in the late XV – the 1st half of the XIX centuries the article shows the necessity to use a multidisciplinary approach in order to provide a maximum detailed research of the history of glass.

Hutta production as a multi-faceted phenomenon cannot be in the purview of history only. In particular, the basic materials according to which the reconstruction of Hutta production can be made are the results of archeological studies. This particularly includes structures of glass-melting furnaces and glassware. Generally, two categories of research activities are typical of archeology: study of material objects (formation of sources) and interpretation. The interrelation between these categories goes from collecting materials to their commenting. The determination of age of finds is also important because the tendency to making certain glass was specific to correspondent time periods and regions.

The issues of Hutta production is also closely related to another line of research – history of art. The fact is that the art styles affected not only architecture or sculpture but were also reflected in glassware decoration techniques. For example, a characteristic feature of Baroque glassware was a pedestal of the stem made in the form of a petal. The research methods in this case are based on the analysis of the works of art that is typical of the science dealing with plastic (spatial) arts.

The ethnographic studies confirm that even before the early XX century there existed a belief that a bear brings happiness into the house, it is no surprise, therefore, that the glassware in the form of a bear was particularly popular. A “bottle-bear” was a necessary attribute of a village wedding in the XVIII century etc.

The application of methods and approaches of different sciences allows studying the history of glass under the microscope with different lenses.

Key words: hutta production, research methods, interdisciplinary approach, archeology, glass.

Постановка проблеми. Скляне виробництво було і є важливою віхою декоративно-прикладного мистецтва та господарського життя. Водночас вивчення особливостей організації гутництва, персоналу, технологічних вимог до провадження скловаріння, асортименту продукції гут і майстерності склоробів залишаються мало розробленим напрямком у сучасній українській історіографії. Прикарпаття та Волинь впродовж тривалого історичного періоду були одним із тих регіонів (поряд з Чернігівщиною), де в силу певних обставин (передусім сировинних) значного розвитку набуло гутництво. Історія скла – надзвичайно багатогранна, однак самими методами історії її не вдається дослідити у всій різноманітності проявів.

На прикладі гутництва Прикарпаття та Волині кінця XV – I половини XIX ст. ми здійснимо спробу розкрити оптимальні підходи та ракурси, якими варто послуговуватися під час дослідження гутництва.

Результати дослідження. Вивчення гутництва можливе за посередництвом низки проблемних завдань, таких як дослідження передумов розвитку гутництва та його основних аспектів: розміщення гут, поділу праці у майстернях, процесу виготовлення скляних виробів; технічних та технологічних прийомів виготовлення і декорування скла; особливостей розвитку міського скловиробництва; асортименту скляних виробів; осередків гутництва на Прикарпатті та Волині тощо. Звісно, таке досліджен-

ня слід проводити в руслі історії України, в центрі якої знаходяться теоретичні та науково-методичні проблеми перебігу історичного процесу на українській етнічній території з часів початку писемної історії й до сьогодення, розглядаючи національну історію у світовому та загальноєвропейському цивілізаційному контексті. Дослідження повинно будуватися на загальнонаукових принципах історизму, діалектичного розуміння історичного процесу, системності, об'єктивності. Основна вимога історизму – історія має розглядатись як різновид об'єктивних процесів із властивими йому детермінаціями, закономірностями, тенденціями, які досягаються науковими засобами в межах історичних дисциплін. Використання принципу історизму дасть змогу реконструювати історичний процес, що мав місце на Прикарпатті та Волині в період зародження та розвитку гутництва, комплексно вивчити діяльність місцевих склоробів, з урахуванням тих змін, що впливали на технічні та організаційні аспекти гутництва, а також на особливості розвитку основних його аспектів. Принцип історизму передбачає цілісний і всебічний підхід до вивчення рівня розвитку місцевого гутництва у контексті загальноєвропейського, його місця у житті населення краю останньої третини XV – першої половини XIX ст.

Принцип об'єктивізму необхідний для опрацювання проблеми крізь призму фактів і їхню внутрішню логіку. Використання цього принципу дасть змогу провести дослідження, опираючись на засади реалізму та правдивості, уникнувши ідеологічних нашарувань, упередженості у ставленні до певних подій та фактів. Це твердження набуває особливої ваги, коли йдеться про рівень майстерності гутників, які працювали на території Прикарпаття та Волині. Дотепер побутує упереджене бачення гутництва в українській історії як кустарного промислу, який не міг задовольняти потреби місцевого населення у скляних виробках. Низка спірних питань виникає під час реконструкції склоробних печей та інтерпретації їхнього призначення. Передусім йдеться про Унівську гуту – єдиний археологічно досліджений склоробний комплекс, де виявлено скловарну піч. Неупереджений аналіз джерел дає змогу встановити, яке призначення мали печі, виявлені на гутиську в Уневі та якій традиції європейського склярства вони відповідають. Одним із способів відтворення необхідних даних є часова або просторова екстраполяція відомих властивостей і стану аналогічних явищ на досліджуване явище. Наприклад, невідомо напевно, яке призначення мали усі склоробні печі, виявлені в Уневі. Адже різні дослідники розчистили та дослідили дві печі [8, 1]. Однак наблизитися до тієї картини допоможе вивчення матеріалів, які стосуються досліджень

гутних печей у Польщі. Йдеться про досліджені склоробні осередки Великопольщі. Знаючи, що західноукраїнські гутники працювали у руслі східноєвропейської німецької традиції склярства, як і польські [13, s. 320], можемо припустити, що конструкція печей, які були у гуті та їх призначення були аналогічними.

Використання принципу системності дає змогу дослідити гутництво у комплексі, враховуючи його основні аспекти, з урахуванням економічного тла, на якому розвивалося склярства, а також з максимальним опертям на причинно-наслідкові зв'язки, які зумовлювали цей розвиток. Історичний процес у часовій протяжності має якісно відмінні етапи або стадії, що враховують певну сукупність подій та ситуацій, які складають підсистеми в загальній динамічній системі суспільного розвитку. Використання системного підходу у дослідженні необхідне для створення з відібраного матеріалу історичної моделі, яка б найповніше відобразила результати дослідження. Йдеться про створення системи, у якій би вдалося розкрити тяглість розвитку гутництва на Прикарпатті та Волині та відобразити основні аспекти, що його визначали зсередини. Так, правильне використання зібраного матеріалу дасть змогу отримати цілісну картину історичного процесу, а не просто суму фактів, які у своїй сукупності не створюють нових властивостей, чи потрібної гіпотези. Вибудовування системи слід здійснювати із підсистем та елементів. Наприклад, для того, щоб виявити особливості гутництва на Прикарпатті та Волині у контексті європейського склярства, слід дослідити технічні та декоративні особливості скла, яке продукувалося на місцевих гутах та побутувало серед населення, що вже становить окрему підсистему дослідження.

Взаємодія систем та підсистем більш широкої системи може мати різний характер детермінації. Ймовірно-детермінованою є така взаємодія, коли стан окремих підсистем обумовлений іншими підсистемами лише тією чи іншою мірою, яка має ймовірнісний характер [5, с. 197–199]. Ймовірно-детермінованою, на наш погляд, є взаємодія між міським склярством та лісовим гутництвом. Тому ці два способи організації скляного виробництва слід розглядати саме як підсистеми однієї системи, які не завжди і не до кінця визначають одна одну, однак перебувають під взаємним впливом. Переміщення скляного виробництва у лісові масиви, поблизу джерел сировини сприяло зменшенню кількості міських склярів, проте жодним чином не впливало на вікову традицію розвитку цехових ремесл. Використання історико-системного методу потребує застосування структурно-діахронного аналізу, який спрямований на розкриття внутрішньої часової

побудови процесу. Виділяються якісно визначені стадії або фази в його розвитку, а також однотипні події, які утворюють функціонуючі в ньому підсистеми. Так, слід чітко відмежовувати період активного скловиробництва у містах періоду Русі від лісового гутництва. Водночас, лісове гутництво, будучи доміантним способом організації склярства у кінці XV – першій половині XIX ст., не спричинило зникнення склярства як міського ремесла, котре мало певні особливості та закономірності розвитку [4, с. 45; 3, с. 34; 12, с. 90; 14, с. 200–201].

Під час дослідження особливостей закладання гут, географічного розташування майстерень та технічного провадження виробництва слід опертися на принцип багатфакторності. Він забезпечить урахування різних чинників, що впливали на організацію гутництва. Тому заздалегідь враховують концептуальний момент багатовекторності склярської справи, що було відповіддю на основні потреби скловиробництва в зазначену епоху. Такими потребами передовсім були перенесення скляного виробництва з міст у сільську місцевість та технічні можливості підтримки сталої температури у лісових гутах, що в комплексі давало той чи інший продукт скляного виробництва, визначало його подальшу долю (торгівля, биття на брукт тощо).

Дослідження слід будувати на основі принципу діалектичного розуміння процесу, що дасть змогу викласти події у динаміці, розвитку, логічній послідовності, з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків та основних детермінантних факторів еволюції гутництва кінця XV – першої половини XIX ст.

Принцип конкретності передбачає те, що об'єкт дослідження (в цьому разі – гутництво) має вивчатись у його конкретності, з урахуванням змісту, визначеності місця (зокрема, територія Прикарпаття та Волині) і часу розвитку (кінець XV – перша половина XIX ст.).

Принцип опори на історичні джерела ставить у центр відбору матеріали, які є першоджерелами для дослідження історії скляного виробництва. Такими передусім є звіти з археологічних розкопок, збірки гутного скла у музеях та архівні матеріали. Це пов'язано з тим, що ці типи джерел є безпосереднім віддзеркаленням щоденних виробничих, економічних та культурних практик гутників регіону.

Принцип історіографічної традиції передбачає здійснення дослідження з урахуванням результатів напрацювань попередників. Також, проведення наукового дослідження вимагає використання інструментарію низки підходів – проблемно-хронологічного, мікроісторичного, міждисциплінарного, соціокультурного.

Під час побудови дослідження треба використати проблемно-хронологічний підхід, адже спочатку необхідно розкрити становлення та передумови розвитку гутництва, після чого варто розглянути склярство Галицько-Волинських земель. І лише згодом перейти до самого гутництва, що розвивалось на Прикарпатті та Волині в кінці XV – першій половині XIX ст. Проблемно-хронологічний підхід слід також вжити для відображення послідовності подій і фактів, пов'язаних із еволюції основних його аспектів, що проходила внаслідок змін в організації склярської справи, запровадженням певних технічних нововведень чи декоративних стилів. Саме з періоду Русі можна простежити безперервний розвиток скловиробництва на українських теренах, зокрема, на Прикарпатті та Волині [6, с. 17–20]. Паралельно слід простежити зміну в особливостях локалізації склоробних майстерень. Після цього можна розглядати основні аспекти гутництва у відображенні їхніх кількісних та якісних змін та здійснювати спробу визначити основні типи скляних виробів досліджуваного періоду.

Необхідність застосування у роботі міждисциплінарного підходу зумовлено тим, що гутництво як багатоаспектне явище перебуває у полі зору не лише історії, а й археології та мистецтвознавства. Основні матеріали, за якими можна проводити реконструкцію гутництва є результатом археологічних досліджень. Передусім це важливо для визначення конструкції скловарних печей та скляних виробів. Загалом археології притаманні дві категорії дослідницьких операцій: вивчення матеріальних об'єктів (формування джерел) та інтерпретація. Взаємозв'язок між цими категоріями проходить від збору матеріалів – до їхнього коментаря в термінах дискурсивних суджень (опис, ідентифікація, пояснення). Водночас збір археологічних матеріалів (безпосередньо чи за публікаціями) завжди підпорядкований більш чи менш визначеній “стратегії дослідження”, яка, своєю чергою, ґрунтується на комплексі попередніх знань і на цілях дослідження. А знання і цілі становлять не що інше, як результат інших, попередніх чи наступних процесів інтерпретації фактів. Тому між збором матеріалів та висловленням суджень існує також зворотний зв'язок [2, с. 40–42]. У цьому руслі, вивчення розвитку гутництва потребує використання методів археології. Це стосується інтерпретації матеріалів розкопок загалом та скляних знахідок зокрема. Саме конструкція скловарних печей та технічні характеристики скла (до прикладу – наявність бульбашок повітря у скломасі) дають змогу висувати твердження стосовно рівня майстерності місцевих склоробів. Важливим у цьому аспекті є також датування певних знахідок, адже тенденція до виготовлення того чи іншого скла

була характерною для відповідних часових проміжків та регіонів.

Під час дослідження асортименту гутної продукції слід застосувати метод типології, однак він має бути пропущений крізь призму археології. Цей метод наукового пізнання має на меті упорядкувати сукупності об'єктів або явищ на якісно визначені типи (класи) на основі притаманних їм спільних ознак. Спрямованість на виявлення сутнісно-однорідних у просторовому або часовому аспектах сукупності об'єктів і явищ відрізняє типізацію від класифікації і групування в широкому сенсі, за яких може і не ставитися завдання виявлення належності об'єкта як цілості до тієї чи іншої якісної визначеності. Уся сукупність об'єктів під час типізації є родовим явищем, а типи, які до неї входять – видами цього роду [5, с. 190–192]. У нашому випадку слід дібрати критерії, за якими вдасться найповніше відтворити асортимент продукції, що її виготовляли гутники. Для типізації використовують низки ознак, притаманні як комплікації (спосіб подачі інформації, який є послідовністю взаємопов'язаних висловлювань, призначених для опису предметів матеріальної культури, які необхідно об'єднати у звід для полегшення їх вивчення), так і експлікації (спосіб подачі інформації з ціллю висунути нові ідеї стосовно того чи іншого об'єкта або групи об'єктів у системі історичних реконструкцій; впорядковане різноманіття висловлювань, спрямованих на реконструкцію подій або способів життя) [2, с. 63–67]. Ряди внутрішніх ознак визначаються в термінах фізичних, геометричних та семіотичних ознак. Натомість ряди зовнішніх ознак засновані на властивостях місця, часу та функції [2, с. 132]. Використання рядів внутрішніх та зовнішніх ознак дасть змогу визначити основні типи гутних виробів, що побутували на Прикарпатті та Волині. У цьому разі це будуть функціональні типи. Із залученням додаткової літератури, опрацювання музейних збірок дає змогу попередньо класифікувати гутні вироби за функціонально-типологічним принципом на: посудини для зберігання рідин і сипких речовин (пляшки, дзбанки, глечики, карафки, графини, штофи, плесканки); посуд для пиття (склянки, кухлі, келихи, келишки, бокали, чарки, пасгласи (скляниці), гупени); аптечний посуд; віконне скло; фігурне скло; інші скляні вироби (лампадки, люстри, дзеркала тощо) [7, с. 36].

Найефективніше принципи історико-типологічного дослідження реалізують за допомогою дедуктивного-індуктивного підходу, який полягає у тому, що наявні типи виділяються на основі теоретичного сутнісно-змістовного аналізу сукупності об'єктів, які розглядаються. Натомість характерні ознаки, що притаманні об'єктам, визначають за

допомогою аналізу емпіричних даних про ці об'єкти [5, с. 193–194].

Проблематика гутництва також тісно пов'язана ще з одним напрямом досліджень – мистецтвознавством. Річ у тому, що мистецькі стилі впливали не лише на архітектуру чи скульптуру, а й відображались на прийомах декорування скляних виробів. Так, характерною рисою скляних речей бароко була підставка ніжки у формі пелюстки. Методи дослідження у такому разі ґрунтуються на аналізі художніх творів, що є характерним для науки про пластичні (просторові) мистецтва. Крім того, вихідною тезою методу дослідження мистецтвознавства є ідея відповідності науки до рівня розвитку суспільства: змінюючись разом із суспільством, наука відображає рівень його зрілості і, водночас, його вищих духовно-пізнавальних потреб [9, с. 31–32]. Такий підхід правомірний і для розвитку гутництва, оскільки декоративні вироби (наприклад, фігурний посуд) були показником розвитку майстерності склоробів та мали певну світоглядну прив'язку. Для того, щоб безпосередньо та об'єктивно розглядати сам твір мистецтва, його аналіз слід виводити із формальних рис (композиції, матеріалу, форми, лінії, кольору), а не з того, який сюжет – постать, історію, пейзаж чи ідею – він представляє. Саме тому для вивчення скляних виробів насамперед необхідно використовувати метод формального аналізу [10, с. 92].

Низка необхідних результатів під час дослідження становлення та розвитку гутництва на Прикарпатті та Волині можливо досягти в разі використання мікроісторичного підходу. Цей підхід дає змогу крізь призму вивчення невеликої локальної спільноти, якою були склороби, пізнати вплив європейських тенденцій на розвиток місцевого склярства; визначити особливості поділу праці між робітниками гуті та визначити концентрацію присутності склярів у містах. У мікроісторичний підхід покладено методологічний принцип вибору досліджуваного сюжету та зосередження на ньому максимально пильної уваги – з врахуванням найдрібніших деталей, нюансів, явних і прихованих мотивацій людської поведінки. Недоліком використання цього підходу у дослідженні є те, що він зосереджується на надто вузьких проблемах, пов'язаних з окремими людьми чи невеличкими спільнотами, тоді як бачення загальної картини історичного процесу може втратитись [11, с. 247]. За посередництвом мікроісторичного підходу, на прикладі окремих міських склоробів, можемо простежити кількісні показники розвитку склярства у ранньомодерних містах; визначити чи були склярі затребуваними у цехах ремісниками.

Для визначення майстерності гутників найкраще використати індуктивний підхід. Застосування цього підходу відбуватиметься так: для початку слід

проаналізувати вплив технічних умов (конструкція печей, температура тощо) на виготовлення того чи іншого гатунку скла, а також вплив сировинних компонентів на формування скломаси. Опісля варто перейти до аналізу того, як з кожним із цих чинників міг справитися склороб. Необхідно з'ясувати, де методи усунення чи покращення перерахованих чинників могли давати певний ефект, чи, навпаки, не впливали на результат. Після цього слід розглянути можливі технічні прийоми виготовлення та декорування готових виробів, порівняти їх із тими, що їх застосовували в інших регіонах чи країнах. Найкраще це робити як розгляд конкретних скляних виробів. На основі зібраного і проаналізованого матеріалу слід перейти до створення загальної картини розвитку майстерності гутників на Прикарпатті та Волині в досліджуваній період.

У дослідженні варто використати елементи герменевтичного підходу. Історична герменевтика передбачає інтерпретацію прихованих змістів джерела. На практичному рівні герменевтичний аналіз передбачає виділення присутніх у джерелі “натяків” – сповнених символічного змісту дій чи фраз [11, с. 241]. Під час аналізу писемних джерел слід привертати увагу описам земель із назвою “гута”, в яких відзначено, що ґрунт був непридатним для землеробства. Далі слід шукати джерела, які б могли підтвердити існування тут склоробних гут.

Враховання соціокультурного підходу дасть можливість виявити всю багатогранність суспільного життя в останній чверті XV – першій половині XIX ст., розглянути лісових гутників та міських ремісників як специфічну єдність різних – за соціально-економічним становищем та схожим – за метою діяльності, прошарків населення у соціумі.

Важливим у будь-якому дослідженні є використання міждисциплінарної термінології та сучасного понятійного інструментарію, апробованого світовою наукою.

Висновки. Охарактеризовані принципи, підходи, різноманітні методи та відповідна термінологія в комплексі створюють методологічно-теоретичну основу наукового пошуку та забезпечать можливість реалізації поставлених завдань наукового дослідження гутництва. Так, сама лише історико-археологічна складова джерельної бази дасть змогу виявити низку причинно-наслідкових (історичних, економічних, соціальних) зв'язків виникнення та розвитку гутництва в конкретному регіоні у різні періоди досить широкого хронологічного відрізка XV–XIX ст.; показати динаміку розвитку цих занять, їхню роль у соціально-економічному житті суспільств на різних етапах історії, що є основою всякого історичного дослідження. Археологічна база гутництва – величезна, враховуючи усі аспекти забезпечення гут

сировиною та технологічні умови проходження процесу склооброблення: піщані кар'єри, вапнякові каменоломні, цілі вали й насипи з відходів виробництва (скляних шлаків, вугілля, попелу), зовнішні ознаки об'єктів вуглярства, вапнярства, поташництва (ями, печі, “буди”). Цілком очевидно, що у перспективі гутництво можна досліджувати в значно ширших рамках. Зрештою, використовувати схожу методику та підходи можна для вивчення інших господарських занять та ремесел.

1. Берест Р. Середньовічне гутне виробництво з лісових угідь Унівської Святоуспенської лаври / Роман Берест // *Записки НТШ*. – 2007. – Т. ССLIII. – С. 548–556.
2. Гарден Ж.-К. Теоретическая археология / Жан-Клод Гарден [пер. з фр. Л. Лавлинской, Л. Торишиной]. – М. : Прогресс, 1983. – 295 с.
3. Голод І. Художнє склоробство у західноукраїнських містах (До історії міського ремесла України) / Ігор Голод // *Скло в Україні. Історія та сучасність : матер. наук. конф. / Західний науковий центр НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівська академія мистецтв ; відп. ред. С. Мартинюк*. – Львів, 1995. – С. 32–35.
4. Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статуту ремісничих цехів і купецьких корпорацій [Електронний ресурс] / [упоряд. М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст]. – Львів, 2013 – 2-е вид., випр. видання [Львівські історичні пам'ятки. Т. IV]. – 825 с. – Режим доступу: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/Економічні-привілеї-Львова.pdf>. // 25.07.14.
5. Ковальченко І. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М. : Наука, 1987. – 440 с.
6. Курдина Ю. Візантійський чинник розвитку склярства на Русі / Юлія Курдина // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр.* – Харків, 2014. – С. 15–22.
7. Курдина Ю. М. До питання вивчення музейних збірок гутного скла / Ю. М. Курдина // *Історико-культурні студії*. – 2014. – Vol. 1, No. 1. – С. 35–39.
8. Мартинюк С. Скляна гута кінця XVI – початку XVII століть в околицях лісових угідь Унівської Святоуспенської Лаври / Святослав Мартинюк // *Археологічні дослідження Львівського університету*. – 2002. – Вип. 5. – С. 344–361.
9. Михайлова Р. О. Метод дослідження у мистецтвознавстві за роботами В. П. Петрова-Домонтовича / Р. О. Михайлова // *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія Філософія. Політологія*. – 2005. – № 73–75. – С. 31–34.
10. Скринник-Миська Д. Методологічний дискурс у мистецтвознавстві: культурологічний аспект / Дарина Скринник-Миська // *Народознавчі зошити Інституту народознавства НАН України*. – 2012. – № 1 (103). – С. 90–97.
11. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 374 с.
12. Burszta J. Wiek i karczma / J. Burszta. – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1950. – 288 s.
13. Mucha M. Hutnictwo szkła we Wschodniej Wielkopolsce od XVII do początku XIX wieku (autoreferat wygłoszony w trakcie obrony pracy doktorskiej, w dniu 7 grudnia 2001 r. / Maria Mucha // *Folia praehistorica Poznaniensia*. – 2004. – T. XII. – S. 317–322.
14. Wyrobisz A. Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku / Andrzej Wyrobisz. – Wrocław – Warszawa – Kraków : Wydawnictwo polskiej akademii nauk, 1968. – 143 s.

References

1. Berest R. (2007), *Medieval Hutta Production from the Forest Lands of Univ Holy Dormition Lavra*, *Zapysky NTS*, CCLIII, pp. 548–556.
2. Harden Zh-K. (1983), *Theoretical Archaeology*, Progress, Moscow, 295 p.
3. Holod I. (1995), *Art Glassmaking in the Cities of Western Ukraine (Before the History of Urban Craft of Ukraine)*, *Glass in Ukraine. History and the Present: Academic Conference Proceedings*, Western Scientific Center of NAS of Ukraine, Institute of Ukrainian Studies of I. Kryp'yakevych of NAS of Ukraine, Lviv Academy of Arts, L'viv, pp. 32–35.
4. *Economic Benefits of Lviv City in the 15th – 18th Centuries: Privileges and Charters of Craft Guilds and Merchant Corporations* (2013), *Lviv Historical Monuments*, Tom 4, L'viv, 825 p.
5. Koval'chenko I. D. (1987), *The methods of historical research*, Science, Moscow, 440 p.
6. Kurdyna Yu. (2014) *Byzantine Factor of Glassmaking Development in Rus'*, *Aktual'ni problemy vitchyznyanoi ta vsesvitn'oyi istoriyi: Zbirnyk naukovykh prats'*, Kharkiv, pp. 15–22.
7. Kurdyna Yu. M. (2014), *Revisiting the Study of Museum Collections of Blown Glass*, *Istoryko-kul'turni studiyi*, Vol. 1, No.1, pp. 35–39.
8. Martynyuk S. (2002), *Glass Hutta of the Late 16–Early 17th Centuries in the Forest Lands of Univ Holy Dormition Lavra*, *Arkheolohichni doslidzhennya L'vivs'koho universytetu*, 5, pp. 344–361.
9. Mykhaylova R. A. (2005), *Research Method in the History of Art Based on Works of V. P. Petrov-Domontovych*, *Visnyk KNU im. T. Shevchenka. Seriya Filosofiya. Politolohiya*, 73–75, pp. 31–34.
10. Skrynnyk-Mys'ka D. (2012), *Methodological Discourse in the History of Art: Cultural Aspect*, *Narodoznavchi zoshyty Instytutu narodoznavstva NAN Ukrayiny*, 1(103), pp. 90–97.
11. Yakovenko N. (2007), *Introduction to History*, Critic, Kyiv, 374 p.
12. Burshta Ya. (1950), *The village and a tavern*, *People's Publishing Association*, Varshava, 288 p.
13. Mukha M. (2004), *Hutta production of glass in Eastern Great Poland from 17 to early 19th century (Abstract of thesis for the degree of doctor of scienses, 7th December 2001)*, *Foliya praistoriya Poznanensya*, 13, pp. 317–322.
14. Vyrobysh A. (1968), *Glass in Poland from 14 to 17th century*, *Publisher of Polish Academy of Sciences*, Vrotslav – Varshava – Krakiv, 143 p.